

ГЕОГРАФИЯ НА ЗЪРНОПРОИЗВОДСТВОТО В БЪЛГАРИЯ

I. Значение и място на зърнопроизводството в структурата на земеделието.

Зърнопроизводството е основен подотрасъл на растениевъдството в България, тъй като зърното е основната част от хранителните запаси на страната. Зърнените култури осигуряват храни за животните и хората. Хлябът и тестените изделия осигуряват около 80% от калориите и белтъчините в храната на българското население. През 1939г. около 65% от обработваемите площи са заети със зърнени култури, около 27% от общата селскостопанска продукция се дава от тях.

Във връзка с промените в хранителния баланс на българското население площите със зърнени култури намаляват след края на Втората световна война. Успоредно с това значително нарастват средните добиви, което увеличава производството на зърно до 10млн.т в края на 80-те години. В началото на 90-те години производството на зърно спада почти 2 пъти, поради неблагоприятните природни условия и преструктурирането на селското стопанство. През 1999г. са произведени 5млн.т от 18154000дка. Посевните площи със зърнени култури са 42,8% от обработваемите земи и 64,4% от посевните площи в страната.

Важното място на зърнените култури се определя и от редица техни особености, които ги правят по-привлекателни за отглеждане. Такива особености са:

ниското им водно съдържание, което ги прави транспортабилни - тази особеност позволява повсеместното им отглеждане;

силна зависимост от природните условия и главно от почвите и климата;

запазват продължително време посевните си качества, ако бъдат съхранявани при подходящи условия;

предлагат относително благоприятни условия за механизирана обработка, защото не изискват напояване, окопаване и други трудоемки дейности - това ги прави независими от фактора "трудова ресурси";

важно предимство пред останалите култури е високата им рентабилност.

II. Условия и фактори за развитие на зърнопроизводството

Върху развитието на зърнопроизводството оказват влияние множество фактори. Те могат да бъдат обединени в 2 групи:

1. Природни . В България съществуват благоприятни почвени и климатични условия за отглеждането на разнообразни зърнени култури - пшеница, ечемик, царевица и др.

Отглеждането им зависи до голяма степен и от релефа, надморската височина, плодородието на почвите и тяхната влажност и от редица други фактори. В тази връзка зърнените култури се отглеждат в равнинните райони от страната, само ръжта - в полупланински региони.

Най-благоприятни за отглеждане на зърнени култури са черноземните почви /пшеница, царевица/, сивите горски почви /ръж, овес/, смолниците и канелените горски почви /пшеница, ечемик, царевица и др. /.

2. Обществено-икономически фактори са начинът на производство, държавната политика в областта на земеделието, работната сила, пазарите, механизацията и химизацията, наличието на преработвателни мощности и др.

III. Отраслова структура на зърнопроизводството.

През последните 50 години настъпват значителни промени в отрасловата структура на зърнопроизводството. До средата на 60-те години преобладават площите и производството на зърнено-хлебни култури /главно пшеница и ръж/. През 70-те години бързо нараства делът на зърнено-фуражните култури, като те имат водещо място до края на 80-те години. През последните 10 години отново преобладават зърнено-хлебните култури, което е във връзка с нарастналите потребности на населението.

Площи, засети със зърнени култури/хил. дка/

година Общо Пше- Царе- Ече- Овес Ръж Соя Фасул Ориз Грах

нища вища мик

1939 31000 15000 7870 2700 2700 2700 200 800 10 -

1980 22193 9677 5845 407 197 4528 942 485 166 88

1990 21564 11628 4244 3599 352 245 168 394 106 381

1999 18154 9663 4775 2899 490 300 95 390 10 100

1. Зърнено-хлебни култури.

Основна зърнено-хлебна култура в България е **пшеницата**. Преди Втората световна война площите ѝ са около 15млн.дка, а до края на 70-те години спадат 2 пъти. През

последните 11 години площите ѝ се задържат около 11-12 млн.дка, а добивите са около 3млн.т.

Пшеницата е чувствителна към природните условия и то главно към почвите, климата и надморската височина. Най-благоприятни са богатите на хумус почви. Тези почви се срещат из цялата страна, но преди всичко са разпространени в Дунавската равнина, Горнотракийската низина и Югоизточна България. Именно в тези региони се произвежда по-голямата част от пшеницата в страната. През 1999г. в Североизточния Приморски регион са произведени 30% от пшеницата, в Североизточния Придунавски регион - около 17%, а в Югоизточния регион - около 14% от пшеницата в страната.

Пшеницата издържа на краткотрайни студове до -20°C , но често измръзва. Тази култура не понася високи температури, поради което най-подходящи за нея са условията в Дунавската равнина. Тя реагира слабо на изкуствено напояване и има ниски добиви в районите над 1000м височина. По тези причини специализирани в отглеждането ѝ са Североизточна България, Средна и Западна Дунавска равнина. Днес около 2/3 от пшеницата се добива в Северна България и главно в Североизточния Приморски регион.

У нас се отглеждат сортовете "Садово", "Левент", "Русалка" и "Кубрат".

За разлика от пшеницата **ръжта** има слабо стопанско значение за страната. Тази култура има ограничени биологични възможности, дори при оптимални условия. Отглежда се върху слабопродуктивни плитки почви, каквито се срещат в планинските и полупланинските райони. Ръжта има и редица достоинства: развива се по-рано от останалите зърнени култури; има къс вегетационен период; изкласява високо и стъблата ѝ се използват както като зелен фураж, така и за плетенето на рогозки, използвани в зеленчукопроизводството и др.

Основните райони на отглеждане на тази култура са Родопите и Югозападна България. По-слабо разпространена е в Средна Стара планина.

В началото на 40-те години на ХХв. площите ѝ са около 2,7млн.дка, от които се добиват около 280хил.т зърно. До края на 80-те години площите намаляват над 11 пъти, а

добивите - около 10 пъти. През последните 11 години нарастват както площите, така и добивите, което се дължи на нарастналото търсене на вътрешния пазар .

2. Зърнено-фуражни култури.

Зърнено-фуражни култури са царевицата, ечемика, овеса, соята, просото, соргото, фий и лимец.

Основна култура е **царевицата**. Тя е втора по значение след пшеницата, защото служи като суровина в ХВП, фураж за животните, храна за хората. Царевичните зърна се използват и за производство на декстрин, глюкоза, растителни масла, лекарства, спирт, хартия, нишесте, витамини и др. През последните 40 години царевицата е отглеждана основно като фуражна култура. Тя се отличава с редица особености и специфични изисквания. Нуждае се от изкуствено напояване и може да се получат 2 реколти за година. По тази причина до края на 80-те години почти 1/3 от площите ѝ се напояват.

Царевицата дава възможност за използване на механизация, за наторяване, за бързото внедряване на нови сортове.

Средните ѝ добиви са около 350кг/дка. Най-високи са добивите в поречието на Марица. Основен район за отглеждане е Дунавската равнина, поради най-благоприятни почвено-климатични условия. Най-неблагоприятни за отглеждането ѝ са условията в поречието на Струма, Места и в Родопите.

Основните сортове, отглеждани в България, са “Конски зъб”, “Твърда” и др.

Производство на зърнени култури / в хил. т. /

година Общо Пше- Царе- Ече- Овес Ръж Соя Фасул Ориз Грах

НИЦА ВИЦА МИК

1939 4000 2000 922 40 150 220 - - 10 0,8

ч. стоп. % 100 100 100 100 100 100 100 100 100 100

1980 7809 3847 2256 1375 54 28 107 38 67 13

ч. стоп. % 12,3 2,0 33,2 8,6 11,6 11,8 - 24,4 - 2,2

1990 8216 5292 1221 1387 64 49 15 23 25 53

ч. стоп. % 14,4 3,4 67,8 11,2 9,2 13,5 - 29,4 - 1,1

1998 5415 3213 1321 718 85 22 9 24 11 11

ч. стоп. % 98,1 97,9 98,9 97,9 95,0 91,0 93,7 100,0 81,8 100

Ечемикът е традиционна зърнено-фуражна култура за България. Зърното му е богато на скорбяла и белтъчини, а някои сортове се използват в пивопроизводството, за производството на грис и други ценни продукти.

Ечемикът се отглежда в районите на пшеницата, но той е по-малко взискателен към почвено-климатичните условия. В Южна България ечемикът узрява още в края на месец

май, а в Северна България - към края на юни. Основната част от площите му се намират в Югоизточна България, където почвено-климатичните условия са най-благоприятни.

По тази причина в Карнобат функционира НИИ по ечемика, в който са селектирани редица сортове. Най-известните от тях са "Краси 200" /използван в пивопроизводството/, "Алфа" / издържа на засушавания/, "Мираж", "Хемус", "Оглон", "Обзор", "Гербел" и др.

Ечемик се отглежда и в Дунавската равнина, Предбалкана, Югозападна България и дори в Родопите и по горното течение на Места.

Добивите му нарастват през 60-те и 70-те години на ХХв. и достигат до 1,5 млн.т. През последните 10 години обаче площите и добивите намаляват значително, а производството в частния сектор достига около 98%.

Овесът също е традиционна фуражна култура за страната. Използва се за фураж на животните и за храна на хората. Той има ограничени биологически възможности и дава ниски добиви. По тази причина площите и добивите му през последните години бързо намаляват. Основните достойнства на тази култура са непретенциозността ѝ към природните условия и дългият вегетационен период. Това дава възможност да се отглежда в територии с надморска височина от 1300 до 1500м.

През последните 11 години площите и добивите на овеса нарастват, поради увеличеното му търсене . Делът на частния сектор достига над 98% от производството.

Важна зърнено-фуражна култура за България е **соята**. Тя се развива върху дълбоки и плодородни почви, които се напояват. Отглежда се единствено в Дунавската равнина и по-конкретно в Русенско, Търновско и Плевенско. В Павликени функционира институт по соята. Соята обогатява почвите с азот и ги предпазва от ерозия. Въпреки тези ценни качества, площите и добивите ѝ през последните 11 години намаляват, но производството в частния сектор нараства до 97, 7% от общата продукция.

Към зърнено-фуражните култури се отнасят още **просото, лимецът, соргото и фият**. Тези култури са слабо застъпени. Годишно се добиват около 10000т. и то единствено в частните земеделски стопанства

3. Зърнено-бобови култури.

Към тях спадат фасулът, лещата, грахът, баклата, нахутът и др.

Фасулът е традиционна култура за България. Заема важно място в хранителния баланс на населението. Тази култура е трудоемка и се отглежда главно в Североизточна и Централна Северна България, където почвено-климатичните условия са най-благоприятни. Отглеждането ѝ в Южна България е затруднено от засушаванията през периода април-юни, когато е вегетационният му период.

Основните сортове, отглеждани в страната, са "Добруджански-2", "Бисер", "Русе13и17", "Добруджа-3" и др.

През 70-те години производството на фасул се задържа около 40000т. годишно, а през 80-те спада 2 пъти. През последните 11 години добивите са около 18-20000т. /24000т. през 1998г. /, като 100% от производството е в частните стопанства.

Грахът служи основно за храна на хората. Той се отглежда върху плодородни влажни почви, каквито са почвите в Централна Северна България. У нас се отглежда както градински, така и фуражен грах. През 80-те години производството на грах е около 50000т. годишно, но през последните години то спада 5 пъти, което се дължи на ограничения износ на консерви за страните от Източна и Централна Европа. Значителният спад на добивите е свързан и с коренни промени в структурата на производството.

Лещата е традиционен елемент от хранителния баланс на българското население. Тази култура е богата на белтъчини, скорбяла, мазнини и витамини. Отглежда се повсеместно, но най-добри са условията в Североизточна и Северна Централна

България .

Баклата е култура, която се отглежда основно за храна. Нейните семена и шушулки са богати на белтъчини и въглехидрати. Отглежда се повсеместно, но най-добри условия за развитието ѝ има в Североизточна България. Баклата е трудоемка култура и е застъпена почти 100% в частните стопанства.

През последните години твърде рядко срещана зърнено-бобова култура е **нахутът**. Той се отглежда в Централна и Североизточна България от частни стопани.

4. Оризопроизводство.

Оризът е топлолюбива и влаголюбива култура, поради което най-благоприятни условия за отглеждането ѝ има в Пловдивско-Пазарджишкото поле и поречието на Тунджа. В миналото се правят опити за отглеждане на ориз в Дунавската равнина, но поради недостига на топлина, добивите са ниски, а себестойността е значително по-висока. През последните години добивите намаляват около 2 пъти, въпреки че търсенето на ориз на вътрешния пазар е повишено.

IV. Териториална структура на зърнопроизводството.

Под влиянието на природните и обществено-икономическите фактори в България се формират 3 зърнопроизводителни райони:

1. Североизточна България. Това е най-изявеният зърнопроизводителен район, специализиран в отглеждането на пшеница, царевича, ечемик, фасул, бакла и нахут. В него са концентрирани над 1/3 от площите със зърнени култури и около 37-38% от добивите им. В района се получават най-високи добиви, а продукцията е с най-ниска себестойност.

2. Среден и западен дял на Дунавската равнина. В района се намират около 30% от площите със зърнени култури и в него се добиват около 30% от общото им количество. Специализиран е в отглеждането на царевица, ечемик, пшеница и отчасти на соя и ръж. На базата на зърнопроизводството районът изпква и със силно развито животновъдство.

3. Югоизточна България. Това е най-малкият зърнопроизводителен район в страната. В него са концентрирани около 14% от площите и се получават почти 15% от добивите на зърнени култури. Районът е специализиран в отглеждането на пшеница, ечемик и царевица. В него се добиват 14% от пшеницата, 5% от царевицата, 25% от овеса и 26% от ечемика в страната. От района се изнася зърно за Родопите и Пловдивско-Пазарджишкото поле.

V. Проблеми и перспективи пред зърнопроизводството в България.

В развитието на зърнопроизводството през последните 11 години могат да се разкрият следните основни проблеми:

забавено връщане на земята;

липса на средства за агротехника, торове и препарати;

забавеният процес на връщането на земите пречи и за внедряването на най-новите научни постижения в подотрасъла;

през периода на преход са разрушени редица връзки между зърнопроизводството и ХВП;

през последните 11 години спадът на зърнопроизводството в България до голяма степен се дължи и на загубата на пазари за продукцията;

всички горепосочени проблеми се отразяват негативно върху производството на важни зърнени култури като пшеницата, което води и до появата на проблеми в изхранването на населението;

въпреки посочените проблеми, перспективите за развитие пред зърнопроизводството са благоприятни, защото отглеждането на зърнени култури в България е традиционно, а и повечето от тях са неизменна част от ежедневното меню на българина.